

Starohrvatska prosvjeta
III. serija - svezak 42/2015.

UDK: 904:7.046(497.583Žrnovnica)“653“
Izvorni znanstveni rad

Andrej PLETERSKI

Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Novi trg 2
SLO – 1000 Ljubljana
pleterski@zrc-sazu.si

Tko je Perun?

Who is Perun?

U članku se raspravlja o mitskom krajoliku brda (gore) Perun, koje leži pored mora, jugoistočno od Splita. Toponim Perun pomaže u traženju odgovora na pitanje tko je Perun. U tom krajoliku on ima svoja prizorišta i mitsku priču u kojoj vlasništvo nad kopljem/bljeskom prelazi od muške na žensku mitsku osobu. To pokazuje da je upravo Perun koplje/bljesak, odnosno da je on osoba koja je u određenom trenutku u stanju upotrijebiti koplje. U našem primjeru, Perun je jednostavno funkcija koju ne obavlja samo jedna te ista mitska osoba!

Ključne riječi: Slaveni, srednji vijek, mitologija, Perun, mitski krajolik, Žrnovnica pokraj Splita

Čovjekov opstanak je ovisan o procesima u prirodi. Zbog globalnih vremenskih promjena koje svatko osjeća na vlastitoj koži, sve je manje onih koji su uvjereni u svemogućnost čovjeka. Tu uvjerenost je prouzročila industrijska era tijekom koje se zbog silovitog tehnološkog napretka neko vrijeme činilo kako čovjek posjeduje neograničene sposobnosti. Ljudi su u predindustrijskom razdoblju duboko poštovali prirodne sile – ta već je manja vremenska nepogoda mogla dovesti do gladi i smrti skupine ljudi. No, s obzirom na to kako su tada bili uvjereni da posjeduju znanje kojim je moguće utjecati na te sile, počeli su razvijati i primjenjivati sistem magijskog djelovanja. Taj su sistem mijenjali i razvijali sukladno s potrebama koje su nalogale promjene u okolišu, gospodarstvu, društvu i načinu života. Možemo pretpostaviti kako su neke od oblika sistema ljudi poznavali od trenutka kada su po prvi put na daleko i široko spoznali djelovanje sila prirode. Koliko su pak pojedina systemska rješenja međusobno srodna, predmet je budućih istraživanja. Ipak, već se pokazalo postojanje čvrste strukture kakvu su poznavali i koristili stari Slaveni¹.

Ta je mitska struktura materijalizirana u kamenom stupu, tzv. Zbručkom idolu (sl. 1). Radi se o stupu od lokalnog vapnenca, figuralno ukrašenog u tehnici plitkog reljefa, koji se tijekom sušnog ljeta 1848. godine pojavio u rukavcu rijeke Zbruč (danas jugozapadna Ukrajina, tada pogranična rijeka između Austrije i Rusije), podno gore Bogit. Od 1851. godine nalazi se u Krakovu (Poljska). Njegova sačuvana visina iznosi 257 cm (odlomljeno podnožje je ostalo u rukavcu), u presjeku 29 – 32 cm². Ukratko ću opisati njegovu strukturu³. Najprije je potrebno naglasiti kako je figuralni ukras na stupu organiziran u tri reda koja predstavljaju tri razine svijeta: gornji svijet, srednji svijet i donji svijet, koje pokriva i u cjelinu ujedinjuje šešir. Gornji, nebeski svijet predstavlja mitsku priču o ženskom i muškom liku koji svojom koitalnom energijom stvaraju plodnost koja pak dovodi do blagostanja. Vrijeme njihova sjedinjenja je vrijeme obilja u ciklusu godine. U

sl. 1. Zbručki idol, reljefni stup, dolina rijeke Zbruč, Ukrajina. Čuva ga Muzeum Archeologiczne, Krakow, Poljska (crtež: A. W. Moszczyński).

jesen dolazi do njihovog rastanka. Njihovo zajedništvo propadne jer muški lik ostari i izgubi spolnu moć, ženski lik posljedično osakati muškog lika (kastira ga, oduzme mu oružje), pojede ga i zatvori se u svoju duplju. S pridobivenim oružjem (vatra, munja, sjekira...), tijekom zime vlada neplodni ženski lik. Muški je lik naizgled mrtav (spava) te se obnavlja kako bi u proljeće pomlađen izašao iz ženske duplje, pobijedio ostarjelu ženu, prisilio ju na spolni odnos i na takav joj način vratio mladost i plodnost. Plodni par na Zbručkom idolu predstavlja ženu s bujnim poprsjem i muškarca (napola konja) sa sabljom pod pojasom. Neplodni par čine nenaoružana muška figura i ženska sa usahljim dojčkama te obručenom (munjom) u rukama. U donjem svijetu stoji troglavi lik s jednim donjim dijelom tijela, Triglav. Sastoji se od ženske figure – zemlje, kosmatog muškarca – vode, golobradog muškarca – vatre. To su funkcije vatre odnosno munje (Perun), vode (Veles)

¹ A. PLETERSKI, Kulturni genom. Prostor in njegovi ideogrami mitične zgodbe, *Studia mythologica Slavica - Supplementa, Supplementum* 10, Ljubljana, 2014.

² G. LENCZYK, Światowid zbruczański, *Materiały archeologiczne* 5, Kraków, 1964, str. 5-60. – A. TYNIEC, Światowid ze Zbrucza, 2011: <http://www.ma.krakow.pl/pradzieje/swiatowid>.

³ Analiza s argumentacijom u: A. PLETERSKI, Kulturni genom, str. 363-376.

i zemlje (Baba). Ujedinjene u Triglava sastavljaju životnu energiju. Uz to, vatra nadzire gornji svijet, zemlja srednji svijet, a voda donji svijet. U srednjem svijetu Zbručkog idola četiri se ljudske figure drže za ruke i vrte u krug. Predstavljaju plodni i neplodni par gornjeg svijeta. Plodni muškarac je prikazan s nabrekutim spolnim udom, dok je kod neplodnog erekcija izostala. Uz plodnu se ženu nalazi dijete, a neplodna je pak predstavljena bez njega. Ljudska dužnost je povezati trojni svijet podzemlja s četverostrukim nebeskim svijetom. To se dogodi u proljetnom svadbenom obredu Rokavc/Rokavka koji donosi životnu energiju nebeskom paru kako bi ovi započeli sa spolnim odnosom i doveli do blagostanja. Budući da se Zbručki idol pokazao kao odličan sadržajni i materijalizirani primjer stare vjere, nametnulo se pitanje do kolike mjere nailazimo na tu strukturu i u mitskom krajoliku. Kao strukturnu jezgru možemo razumjeti prisutnost brojeva 3 i 4 te njihovo prepletanje (u kombinacijama $7 = 3 + 4$; $12 = 3 \times 4$; 34) kao simbola mitskog djelovanja s četiri mitska lika (plodni i neplodni par) te s tri mitske sile (zemlja, vatra, voda).

Perun nad Žrnovnicom kod Splita

Brdo *Perun* se prostire uz more jugoistočno od Splita te je sastavni dio nekadašnje župe Poljica. Perunov toponim pomaže kod traženja odgovora na pitanje tko je Perun. Slavska seoba je u ranom srednjem vijeku sezala doslovno do vrata bizantskog Splita, čime je na slavensko područje prodrlo klesarsko znanje kojim su prikazani takvi prizori iz slavenske stare vjere, za što drugdje na raspolaganju nije postojalo potrebno znanje i uzori. Mitski prostor, svakako, ne predstavljaju samo *Perun* i njegova okolica; u budućnosti će ga biti potrebno povezati prema istoku s prostorom biranja i ustoličenja poljičkih knezova u Gatima i šire⁴ te moguće i prema zapadu, Solinu i Poljudu, kako to predlaže Belaj⁵.

sl. 2. Perun, Hrvatska. Pogled na brdo sa zapada (foto: A. Milošević).

1. Toponimi

Perun i Mošnica

Uzdruž morske obale, nad morem između rijeka Žrnovnice i Cetine, uzdiže se 14 km dugačko brdo čiji se zapadni dio naziva *Perun* (sl. 2), a istočni *Mošnica* (informacija: Ivica Lolić, Žrnovnica). Identitet zapadnog dijela potvrđuju vrhovi *Perunsko*, *Veliki Perun* i *Perunić*. Za istočni je dio karakteristično gomilanje toponima koji su povezani s *Babom*: *Babina stina*, *Babin kuk*, *Babljača*. Između zadnje dvije je *Mošćica*⁶. Katičić nagađa potječe li ime *Mošnica* od *Mokošnice* te je li zato povezano s likom Mokoši⁷. Iako je potrebno sačekati etimološku analizu, takvo bi se objašnjenje lijepo smjestilo u uređenje mitskog krajolika (vidi u nastavku). Perunovo ime privlači pozornost istraživača već od polovine 19. stoljeća⁸. Prvi je put zapisano (*vinea in Peruno* – vinograd na *Perunu*) u Supetarskom kartularu, približno 1090. godine⁹. Budući da se taj vinograd nije nalazio na stjenovitom i buri izloženom vrhu brda, već samo spominjanje dokazuje kako se ime odnosi na brdo (suprotno tvrdnji kako se radi samo o jednom vrhu grebena)¹⁰. Isto potvrđuje li-

⁴ Usp. V. BELAJ - J. BELAJ, *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb, 2014, str. 200-215.

⁵ V. BELAJ, Jurjevi koraci po Žminjači, u: *Perunovo koplje*, (ur. A. Pleterski, T. Vinščak), *Studia mythologica Slavica - Supplementa, Supplementum* 4, Ljubljana, 2011, str. 75.

⁶ Usp. A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile. Na temelju arheoloških nalaza povijesno-teološka rasprava o religiji i magiji*. Sveti Križ na Čiovu, 1970, sl. 50, str. 97. – R. KATIČIĆ, *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše prekršćanske starine*. Zagreb - Mošćenička Draga, 2008, str. 285-299.

⁷ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 299.

⁸ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 285.

⁹ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 285.

¹⁰ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 97.

sl. 3. *Zmij kamik*, Zmijin kamen u Strožancu, Hrvatska. Ostatak stijene desno od ceste.

stina iz 1178. godine; na *Perunu* opisuje dvor koji se proteže na lijevom brijegu Žrnovnice od *Zmij kamika* (vidi u nastavku) prema istoku i sjeveru do broda, danas mosta *U rakite*, gdje rijeku premošćuje cesta prema Mravincama i Solinu¹¹.

Zmij kamik

U listini iz 1178. godine spominje se uz rijeku Žrnovnicu *Zmicamik*¹². Navodno se radi o prasl. obliku **zmǫjb kamykь*, sa značenjem *zmijski kamen*¹³. Toponim je u tom obliku iščeznuo te je na sadašnjim kartama rekonstruiran kao *Zmijin kamen*, dok zemljišna parcela nosi ime *Pod zmijavcem*¹⁴. Katičić upozorava na bjelorusku pripovijetku o Zmajevom kamenu i zmaju koji je na njemu obitavao¹⁵ te na istarsku predaju iz Mošćenice po kojoj je *zmijski kamen* onaj pod kojim obitava zmija¹⁶. Danas se još jedino vidi ostatak stijene (sl. 3) na lijevom brijegu Žrnovnice jer su ju prije šezdesetak godina minirali radi pribavljanja građevinskog materijala. Nekoć je bila velika približno 5 x 6 m. Na njoj su se rado zadržavale zmije zbog čega su se ljudi stijene bojali¹⁷.

Žminjača

Radi se o zemljištu sjeverno od *Zmij kamika* na kojem se nekoć nalazilo vrelo za napajanje stoke¹⁸. Belaj upozorava na mogućnost da ime potječe iz osnove *žeti*, *žmikati* – cijediti vodu iz nečega, što potječe iz prasl. **žęti* – sjeći, tući, koje pak potječe iz ie. **gh^wen(H)* – udarati¹⁹, jer se tako žanje sa srpom s kamenom oštricom²⁰. Ukoliko je ta povezanost pravilna, *Žminjača* označava mjesto na kojem voda *na silu* izvire na površinu²¹. Navodno se radi o silini hoda mitskog bića kojem se pod desnom nogom „ižimlje“ voda²².

Drognjuš

To je cjelokupni brijeg s desne strane rijeke u Žrnovnici. Na kartama je pogrešno upisan kao *Drobnjuš*. Po predaji je to ime zlobnog boga²³.

2. Crkve

Sv. Jure na Perunskom

Na sjevernom vrhu cjelokupnog gorskog grebena stoji minijatura romanička crkva sv. Jure. Vrh trokutastog oblika na sjeveroistoku i jugozapadu okružuju strme padine, a pristup s jugoistoka otežava oko 60 m dugačak nasip koji pak na južnoj strani dozvoljava široki pristup²⁴. Bez arheoloških iskopavanja ne možemo odrediti starost nasipa. Otvoreni pristup niječe obrambenu funkciju nasipa, dok je kulturni značaj prostora vrlo vjerojatan. Prostor unutar nasipa je dugačak do 90 m. Do crkve ne vodi put ni iz jednog od okolnih naselja. Pristup je moguć jedino po gorskom grebenu od Sv. Jure nad Gornjom Podstranom. Po pučkoj predaji, na vrhu je nekoć stajala vrlo velika crkva²⁵. Škobalj pretpostavlja kako je crkva pripadala nepoznatom naselju koje danas ne postoji. Inače, crkva je oduvijek spadala u župu Podstrana²⁶. Još su poslije Drugog svjetskog

¹¹ Detaljno o topografiji listine u: R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 287-288, 295-296.

¹² R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 285.

¹³ R. KATIČIĆ, Jurjevo koplje i Jurjev mač, u: *Perunovo koplje*, (ur. A. Pleterski, T. Vinščak), *Studia mythologica Slavica - Supplementa, Supplementum 4*, Ljubljana, 2011, str. 85.

¹⁴ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 296.

¹⁵ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 292.

¹⁶ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 297.

¹⁷ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 296.

¹⁸ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 296.

¹⁹ M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana, 1997, str. 760.

²⁰ V. BELAJ, *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. Zagreb, 2007, str. 102.

²¹ V. BELAJ, *Jurjevi koraci*, str. 76.

²² V. BELAJ, *Jurjevi koraci*, str. 77.

²³ Usp. R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 299.

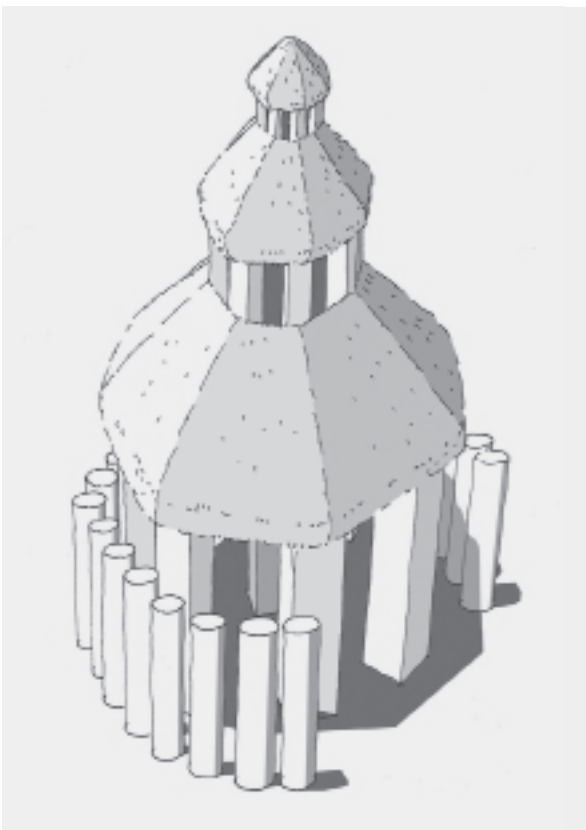
²⁴ Usp. A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 125.

²⁵ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 97.

²⁶ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 99.

sl. 4. Perunsko na Perunu, Hrvatska.

sl. 5. Pohansko kod Břeclava, Češka. Pokušaj rekonstrukcije svetišta (crtež: T. Korošec).

rata mještani Podstrane ovdje slavili *Novo Jurjevo*, novo po gregorijanskom kalendaru²⁷.

Rasprava: Predaja o starijoj *vrlo velikoj crkvi* slaže se s kulturnim tumačenjem prostora kojeg omeđuje nasip. A važna je i oblikovanost zemljišta. Pri-

²⁷ Usp. A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 508.

sl. 6. Sv. Dimitrije, Božnji nad Gologirci, Ukrajina. Ideja božjeg dvora s tri krova je još uvijek dobro sačuvana u arhitekturi karpatskih crkava.

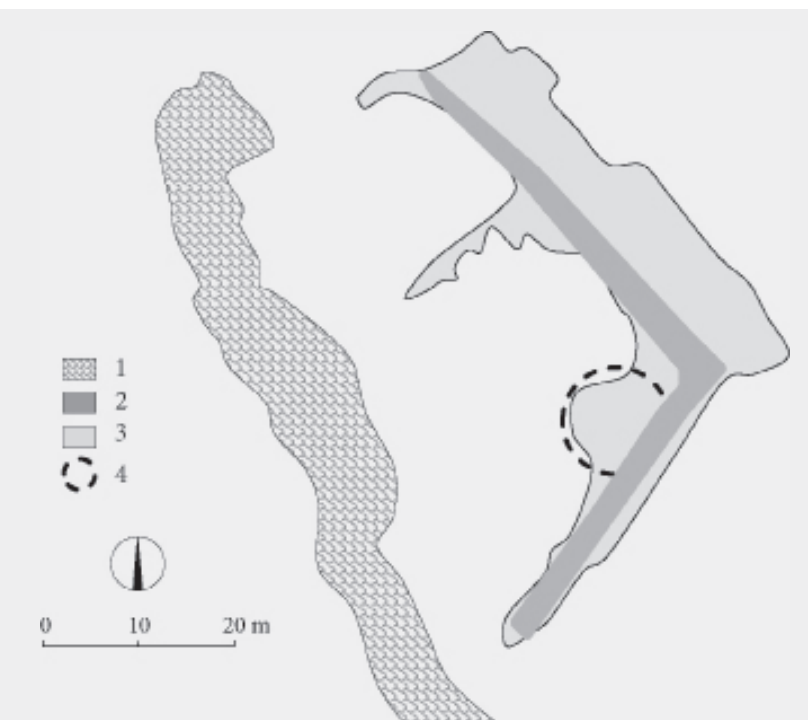
bližavajući se Sv. Juri onako kako su to radili žitelji Podstrane u svojoj procesiji, dakle, s jugoistoka, vrh Perunskog i pripadajuću crkvicu dugo ne možemo vidjeti. Zatim nam se iznenada ukaže poput prostornog otkrivenja (sl. 4), što je slično učinku kojeg često koriste hodočasnički putovi. Kada bi vrh ugledala osoba koja je zamišljala božji dvor na brdu s tri krova²⁸, mogla je biti uvjerena kako vidi upravo takav dvor (sl. 5, 6). Ideju o božjem dvoru je moguće poduprijeti i arheoastronomski (vidi u nastavku).

Sv. Jure nad Podstranom

Na strmom rubu planinske visoravni stoji gotička (pravokutna apsida se u ovom dijelu Dalmacije pojavljuje tek u gotici – informacija: Ante Milošević, Split) crkva sv. Jure. Oko crkvice se protezalo groblje na kojem je prije pola stoljeća još bilo vidljivo oko 20 grobova²⁹. Tada su devastirani do tolike

²⁸ A. PLETERSKI, Wie auf der Erde, so im Himmel - himmlischer Hof bei den Slawen. *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*, (ur. Š. Ungerman, J. Macháček), *Studien zur Archäologie Europas* 14, Bonn, 2011, str. 125-132.

²⁹ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 101.

sl. 7. Sv. Jure nad Podstranom, Hrvatska: 1. strmi stjenoviti rub platoa; 2. suhozid; 3. kameni humak; 4. gomila (?) (prema: *Google Earth* satelitskoj snimci, 30. VI. 2012.; A. Škobalj 1970, sl. 106; topografski pregled, 26. IX. 2013.).

mjere da je danas moguće vidjeti tek jedan grob. Kod crkvice se odvijalo proštenje na *Staro Jurjevo* (3. svibnja), kojem su svake godine prisustvovali mještani Podstrane³⁰. Kasniji datum je, dakako, posljedica upotrebe julijanskog kalendara do 16. stoljeća. Proslava Jurjeva kod crkvice je zato starija od uvođenja gregorijanskog kalendara. Grobove je istraživao župnik Ante Škobalj koji je bio uvjeren kako se kod grobova izvan zida groblja radi o posebnom obliku starovjerskog, nekršćanskog načina pokopavanja pod gomilom polukružnog oblika³¹. Također je pretpostavljao kako je crkvice prvotno pripadala naselju koje se nalazilo jugoistočno, pod rubom grebena Piščenica, na mjestu imena Staro selo. Kasnije su se navodno preselili niže, u sadašnje mjesto Podstrana. U svakom slučaju, Sv. Jure se jasno spominje kao župna crkva 1499. godine i tako je sve do druge polovine 17. stoljeća, kada 1666. godine stanovnici Podstrane počinju s gradnjom nove župne crkve sv. Antuna. Tada su i sahranu svojih pokojnika premjestili uz crkvu sv. Martina uz more³². Pomoću podataka iz objavljenih Škoba-

ljevih istraživanja te iz pregleda na terenu i satelitskih snimaka, koji su na raspolaganju na *Google Earthu*, moguće je sastaviti redoslijed gradnji koje su tekle na spomenutom području. Tamo se zaista nalazi veliki kameni humak koji nije polukružnog oblika, već su to dva kamena nasipa koja se dodiruju u tupom kutu i zajedno s prirodnim stjenovitim, strmim rubom omeđuju četverokutni prostor koji je u smjeru sjeverozapad-jugoistok dugačak do 53 m, a u smjeru jugozapad-sjeveroistok do 35 m (sl. 7). Kod istočnog se ugla može vidjeti ruševina starog zida, građenog bez žbuke, širine 1,7 m. Budući da se kod tog ugla teren snižava, zid na tome mjestu ima potporanj koji je od njega udaljen 1,5 m. Je li četverokutni prostor na sjeverozapadu već od samog početka također bio omeđen zidom te je li već tada bio podijeljen na dva dijela, danas nije jasno. Bez arheoloških istraživanja to nije moguće ni dokazati ni zanijekati. No još uvijek postoji širok pristup u ograđeni prostor s juga, gdje prilaz ima i pregradni zid.

Na unutrašnjoj strani – također blizu ugla – humak se kružno nastavlja prema unutrašnjosti. Ovdje se možemo približiti Škobaljevom razmišljanju. Moguće je da se radi o ostatku kružne kamene gomile, promjera oko 10 m. Jednako je moguće da se njezin vrh nekoć nalazio bliže sredini, što danas nije slučaj jer je veći dio njenoga nekadašnjeg kamenog nasipa raznesen. Stratigrafski odnos gomile i zida nije jasan. Najvjerojatnije su dvije mogućnosti. Prema prvoj je zid mogao biti izgrađen uz stariju gomilu, a po drugoj su gomila i zid približno istovremeni. Da bismo odgovorili na ovo pitanje, također su nam potrebna arheološka iskopavanja. U svakom slučaju, nakon gradnje zida bilo je moguće taj zid i gomilu koristiti kao cjelinu.

Važna promjena u korištenju prostora (sl. 8) pripada vremenu nakon što je u njegovom sjeverozapadnom dijelu izgrađena crkvice sv. Jure. Okružili su je zidom i na taj način stvorili grobišni prostor približne veličine 24 x 19 m. Čini se da je taj prostor do neke mjere i umjetno izravnat te da je za to potrebna zemlja možda prenesena iz preostalog prostora starije ograde. Već je i Škobalj primijetio da je kamenje za gradnju zida oko groblja preneseno sa starije gomile³³.

³⁰ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 101, 508.

³¹ Usp. A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 159-170.

³² L. KATIĆ, Dvije poljičke isprave iz XV. stoljeća, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 8-9, Split, 1963, str. 241. – A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 508-509.

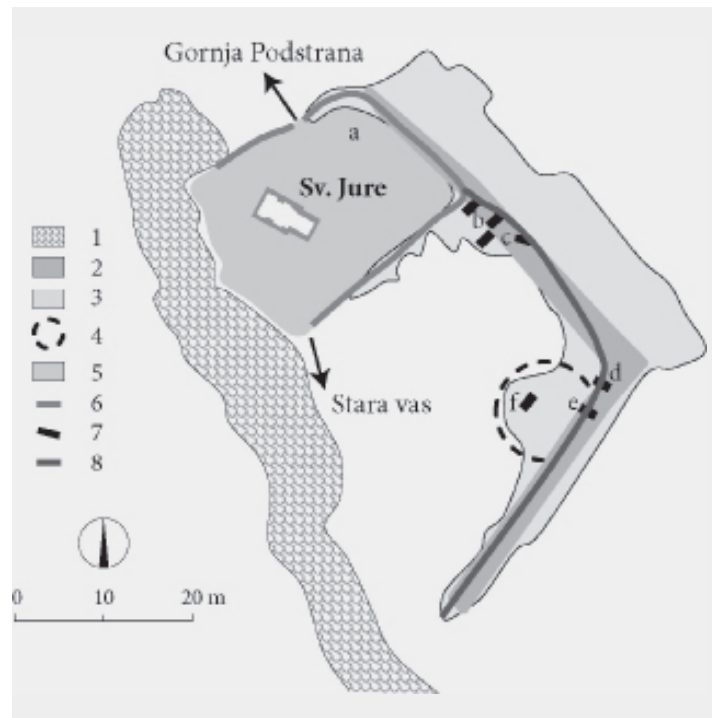
³³ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 161.

Grobovi izvan prostora groblja su ukopani u gornji sloj kamenog humka i u stari zid. Njihova dubina iznosi do 40 cm³⁴, vidljivi su na površini, čak i u istočnom uglu gdje je humak viši od jednog metra. U slučaju da se radi o grobovima pod gomilom, oni bi morali biti ukopani dublje i ne bi se vidjeli na površini, pa je nesumnjivo da su grobovi stratigrafski mlađi od spomenutog zida. To posredno priznaje i sâm Škobalj kada kaže kako grobove pod gomilom ne bi bilo moguće otkriti da ljudi nisu s njenog nasipa odstranili mnogo kamenja za gradnju zida oko groblja³⁵. To pak znači da su grobovi bili vidljivi na površini (kao što su i danas), što je Škobalj u sljedećoj rečenici zaniijekao jer bi time već na početku demantirao svoj glavni dokaz o postojanju ranosrednjovjekovnih grobova pod gomilama.

Ipak, Škobalja treba poštovati zbog njegove predanosti, a treba mu pripisati i zaslugu za jednu od prvih primjena nove metode datiranja radioaktivnim ugljikom ¹⁴C u tadašnjoj Jugoslaviji (1959. godine!). On je tada otvorio 6 grobova (označenih slovima od *a* do *f*), svi su bili bez priloga, pa je iz njih uzeo uzorke kostiju za analizu. Uspio je dobiti tri datuma za te grobove, od kojih je jedan, zbog laboratorijske pogreške, neupotrebljiv. Pod određenim su uvjetima korisne datacije *groba a* (1540 ± 80 n. e. = 410 ± 80 BP) i *groba e* (1350 ± 130 n. e. = 600 ± 130 BP)³⁶. To su, dakako, datumi laboratorijske starosti uzoraka koje je potrebno još kalibrirati. Kalibracija pomoću programa *OxCal* i najnovije kalibracijske krivulje iz 2013. godine s 95,4 % vjerojatnošću, datira nastanak *groba a* u vremenski raspon od 1330. do 1653. godine, a nastanak *groba e* od 1158. do 1634. godine.

Preko grobova ukopanih u stari humak danas teče improvizirani suhozid (sl. 9) kojeg Škobalj nije ucrtao u svoju skicu³⁷. On je vjerojatno nastao nakon njegovih istraživanja.

Rasprava: Objekti datacije grobova prema metodi ¹⁴C se podudaraju u znatnoj mjeri, pa je teško sa sigurnošću utvrditi koji je grob stariji, a koji mlađi. Ti rezultati također ne dokazuju da su grobovi izvan groblja stariji od onih u ograđenom prostoru uz crkvu. Moguća su barem dva objašnjenja za grobove ukopane u humak. Površina izvan groblja je stjeno-

sl. 8. Sv. Jure nad Podstranom, Hrvatska: 1. strmi, stjenoviti rub platoa; 2. suhozid; 3. kameni humak; 4. gomila (?); 5. groblje; 6. zid oko groblja; 7. grobovi izvan groblja; 8. najmlađi zid. Slova su označeni grobovi koje je istraživao Škobalj (prema: *Google Earth* satelitskoj snimci, 30. VI. 2012.; A. Škobalj 1970, sl. 56, 106; topografski pregled, 26. IX. 2013.).

vita, a humak je jedini prostor na kojem je moguće s malo truda i bez lomljenja živu stijenu iskopati grob. Kada je ponestalo prostora na groblju, nasip gomile je u nevolji ponudio dobrodošlo rješenje. U tom bi se slučaju u njemu nalazili najmlađi grobovi. Unatoč tome, primjećujemo kako grobovi nigdje nisu koristili površinu gomile izvan prostora kojeg omeđuje stari zid (sl. 8). Čini se kako je već tada postojala svijest o svetosti prostora kojeg taj zid omeđuje. Ovdje se možemo približiti Škobaljevima idejama i ponuditi drugo objašnjenje. Grobovi izvan groblja možda pripadaju onima koji su preferirali stari sveti prostor, iako su ovi pokopani u vrijeme upotrebe groblja oko crkve.

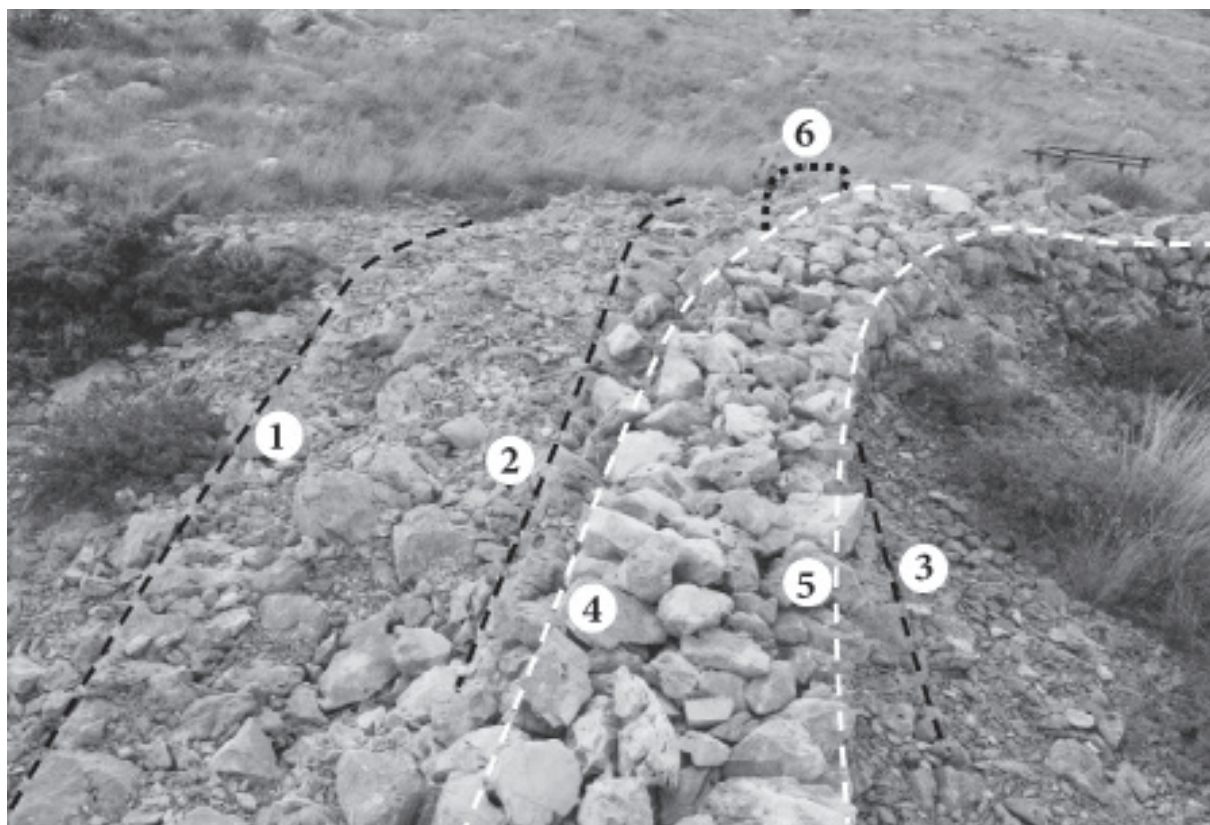
Neovisno o prijašnjim razmišljanjima, stari zid je nesumnjivo stariji od svih grobova, groblja i crkve. Jednako vrijedi i za humak u njegovom uglu. Crkva i groblje nastali su najvjerojatnije istovremeno, najkasnije u 15., a možda i u 14. stoljeću. Groblje ima dva ulaza: uži na sjeverozapadnoj strani, za pristup iz Podstrane, te širi na jugu, za pristup iz smjera Starog sela. Tu dvojnost je moguće pojasniti Škobaljevom idejom o Podstrani i njenoj prethodni-

³⁴ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 163-164.

³⁵ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 161.

³⁶ Usp. A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 167.

³⁷ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 106.

sl. 9. Sv. Jure nad Podstranom, Hrvatska. Istočni ugao četverokuta: 1. rub postolja starijeg zida; 2. vanjski rub starijeg zida; 3. unutarnji rub starijeg zida; 4. vanjski rub najmlađeg zida; 5. unutarnji rub najmlađeg zida; 6. *grob d.*

ci – Starom selu. Širi bi ulaz bio stariji, iz vremena postojanja Starog sela, a užu je izveden naknadno, nakon preseljenja u Podstranu. Tako dolazimo i do objašnjenja postojanja južnog ulaza u stari četverokut. I u njega se ulazilo s jugoistoka, iz smjera Starog sela. Time, međutim, nije datiran nastanak četverokuta. Svakako je postojao prije kasnog srednjeg vijeka, a njegova gradnja nije nemoguća već i u prapovijesti. S obzirom na svrhu njegove upotrebe (vidi u nastavku), vjerojatnija je gradnja u ranom srednjem vijeku, osim u slučaju da se i tada nije radilo o preuzimanju starijeg kulnog mjesta.

Crkva Marijina Uznesenja, Gospe u Siti, Strožanac

Crkva leži nekoliko stotina metara istočno od ušća Žrnovnice. Ime je dobila po travi siti (*juncus*) koja je rasla na okolnom močvarnom tlu. Pisana vrela ju prvi put spominju 1129. godine. U 17. stoljeću je bila zapuštena i ruševna, da bi u drugoj polovini istog stoljeća bila temeljito obnovljena u baroknom stilu. U njoj su, osim sv. Marije, štovali još sv. Stjepana, sv. Grgura, sv. Mihaela i sv. Antuna. Crkvice je u Drugom svjetskom ratu porušena do

temelja te je u razdoblju od 1954. do 1956. godine obnovljena u prvotnim mjerama na starom mjestu. Tada je otkriveno da stoji nad starijim ruševinama³⁸. Sjeverno i istočno uz crkvu, od 1990. do 1993. godine, provodila su se arheološka iskopavanja koja su razjasnila te ruševine. Otkriveni su zidovi kasnoantičke vile iz kraja 4. stoljeća. Pronađeni su i pojedinačni ulomci kamene crkvene opreme koja pripada srednjovjekovnoj crkvi. Najvjerojatnije se radi o crkvi koja je spomenuta 1129. godine i koja je stajala na mjestu kasnije crkve. Oko crkve je u 14. stoljeću nastalo groblje koje se koristilo do kraja 18. stoljeća. Na njemu su pokopani mještani susjednog, danas zapuštenog (lokacija Staro selo) Opaćeg sela³⁹.

³⁸ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 129. – H. GJURAŠIN, Kasnosrednjovjekovno groblje u Strožancu uz crkvu Gospe od Site, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 24, Split, 1997, str. 163. – F. OREB, Rimska vila u Strožancu nedaleko od Splita, *Opuscula Archaeologica* 23-24, Zagreb, 1999 - 2000, str. 444-445.

³⁹ H. GJURAŠIN, Kasnosrednjovjekovno groblje u Strožancu, str. 174-176. – F. OREB, Rimska vila u Strožancu, 443-448.

Sv. Mihovil na Gračicu, Žrnovnica

Gračić nad izvorom Žrnovnice također je važno arheološko nalazište. Tamošnji nalazi sežu od prapovijesti do 14. stoljeća, dok je sama crkva sv. Mihovila ranogotička građevina iz 13. – 14. stoljeća. Reljefni nadvratnik možda potječe iz 7. ili 8. stoljeća, a iznad njega je uzidan ulomak pluteja oltarne ograde iz 6. stoljeća⁴⁰. Ulomak druge oltarne ograde, kojeg je moguće datirati u 8. stoljeće i koji je također otkriven na Gračicu⁴¹, govori o postojanju ranosrednjovjekovne crkve. Postoji mogućnost da je stajala na istom mjestu gdje i današnja crkva, no to nije moguće potvrditi jer još nije bilo odgovarajućih istraživanja.

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Žrnovnici

(lokalno stanovništvo ju kratko naziva Blažena Gospa)

Crkva danas stoji na desnom brijegu Žrnovnice (Rike), koji je stoljećima označavao zapadnu granicu župe Poljica. Iako su poljičku autonomiju dokinuli Francuzi za vrijeme Napoleona, granica na rijeci i dalje je postojala. Mještani još uvijek pamte kako je pogrebnu povorku iz Barbarića (na lijevom brijegu) do sredine mosta pratio svećenik iz poljičkih Srinjina, da bi ju potom preuzeo žrnovnički svećenik s desnog brijega⁴².

Stari grobovi uz crkvu sežu u dubinu od 2 do 2,5 m, što bi ujedno značilo da se i starija crkva nalazila dublje od današnje, najvjerojatnije zbog plavljenja susjedne Rike (Žrnovnice). Prva poznata poplava dogodila se 1551. godine. Uzvišenje na kojemu se nalazi župna crkva nekoć se zvalo Otok, a taj se naziv i danas ponekad koristi. Sve navedeno upućuje na to da je crkva nekada stajala na otoku usred rijeke⁴³. Budući da danas postoji nekoliko uzdignuća u podnožju brijega Drognjuša, lokacija starije crkve

sl. 10. Žrnovnica, Hrvatska. Pogled s istoka na Blaženu Gospu na Otoku. Stupić označava navodni položaj starije crkve. Uzvodno od Otoka je ravničarska terasa, posljedica nekadašnje brane u kojoj je Otok zaista bio otok.

se očito nalazila nešto niže i bliže današnjem rukavcu Žrnovnice (sl. 10).

Već u 14. stoljeću vrela ju spominju kao župnu crkvu u Žrnovnici. Prvi put je spomenuta 1342. i 1344. godine kao *Sv. Marija od Ugla* (Nugla). Kao vrlo razrušena, spominje se 1516. godine. Vizitacijski zapisnik S. Cupillija spominje gradnju crkve 1711. godine, dok reljef na fasadi (vidi u nastavku) ne spominje. Najvjerojatnije je bio ugrađen kasnije, u 18. stoljeću, i to nakon završetka njene gradnje, 1768. godine. Apsida je zidana drukčije od naoisa, što daje utisak da je starija. No vjerojatno su te gradnje istovremene, a apsida je mogla biti zidana s manje pažnje zbog nižih troškova. Naime, lijevi i desni brijeg Žrnovnice zajednički su izgradili crkvu. Za gradnju apside je bio zadužen lijevi brijeg, dok je za gradnju lađe tu zadaću imao desni brijeg. Svaki dio je očito bio građen sukladno novčanim mogućnostima naručitelja. Naselje na lijevom brijegu je nosilo ime Nugal i u potpunosti je zapušteno u 20. stoljeću. Po kazivanju lokalnog stanovništva, kamenjem iz stare crkve u Nuglu izgrađena je apsida nove crkve⁴⁴. To je važan podatak u potrazi za

⁴⁰ Usp. A. MILOŠEVIĆ, Reljef gromovnika Peruna?, *Žrnovnj* 7/8-10, Žrnovnica, 2008. – D. MARŠIĆ, Arheološki lokalitet Gračić, *Žrnovnj* 8/46, Žrnovnica, 2009. – D. MARŠIĆ, Arheološki lokalitet Gračić: II, *Žrnovnj* 9/7-8, Žrnovnica, 2010. – A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja u kršćanstvu ranoga srednjeg vijeka. / Traces of Ancient Beliefs in Early Medieval Christianity*. Dubrovnik - Split, 2013, str. 36-41.

⁴¹ A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 39-41.

⁴² N. BARBARIĆ, Barbarići mojim očima, *Žrnovnj* 6/6-7, Žrnovnica, 2008, str. 7.

⁴³ J. KOVAČIĆ, Župna crkva Blažene gospe, *Žrnovnj* 7, 11/14, Žrnovnica, 2008, str. 11-14.

⁴⁴ Usp. N. BARBARIĆ, Barbarići mojim očima. – J. KOVAČIĆ, Župna crkva Blažene Gospe. – A. MILOŠEVIĆ, Reljef gromovnika Peruna.

sl. 11. Žrnovnica, Hrvatska. Reljef na zapadnoj fasadi Blažene Gospe, tzv. sveti Jure.

odgovorom na pitanje odakle potječe reljefna ploča koja je danas kao *spolia* uzidana lijevo od ulaza u crkvu.

„Jurjeva“ ploča

Kameni reljef prikazuje konjanika koji kopljem probada medvjeda (sl. 11). Mještani su u njemu prepoznali sv. Jurja, dobro poznatog svetog konjanika. U tome ih nije spriječilo ni to što se bori sa životinjom koja nikako nije zmaj. Ploča je poznata već jako dugo, no u struci su je smatrali rustikalnom tvorevinom 11. ili 12. stoljeća, s ikonografski *nepravilnim* prikazom sveca, sve dok se za nju nije zainteresirao Ante Milošević. U iznimno opširnoj analizi pokazao je kako ju je moguće datirati u 8. stoljeće (vrlo vjerojatna je treća četvrtina tog stoljeća – Milošević, usmeno) te da prikazuje mitski prizor stare vjere. U sceni se, naime, ne pojavljuje zmaj kojeg bi očekivali uz sv. Jurja, već medvjed. S njim se bori gromovnik, na što upućuje koplje koje predstavlja nastavak olujnog oblaka. Zato je prizor smješten u kontekst stare vjere Slavena⁴⁵. Iako je prizor moguće objasniti i u kršćanskom okviru kao

borbu između dobra i zla ili kao pobjedu kršćanstva nad starom vjerom, što je moglo poslužiti kao isprika pred tadašnjom kršćanskom vlašću, ujedno je imao snažnu vrijednost i za tadašnje starovjerce⁴⁶. Milošević u njemu vidi dvoboj Peruna i Veleša⁴⁷, a V. Belaj borbu sv. Jurja s nemani⁴⁸. Upravo njihova različita tumačenja prizora dokazuju majstorstvo klesara u dosezanju njegove višeznačnosti. U drugoj polovini 8. stoljeća starovjersku proslavu završetka plodnog dijela godine (vidi u nastavku) na žrnovskom Otoku su nadomjestili crkvom i kamenim reljefom kojim se starovjerce pokušavalo usmjeriti u kršćanske vode. U tom je pogledu rasprava o tome je li osoba na ploči Perun, sv. Juraj ili neki drugi svetac, zapravo nevažna. Očito ju je klesar namjerno izradio višeznačnom kako bi udovoljila vjerskim potrebama svakog promatrača, kako kršćanina tako i starovjerca. Ovdje ostavljam po strani jedno vrlo uzbudljivo pitanje, a to je, tko je bio naručitelj i mecena crkve.

Prvobitno mjesto ploče

Nedvojbeno je kako je ploča izrađena kao dio kamene opreme ranosrednjovjekovne crkve. Po kazivanju lokalnog stanovništva, oštećenja na reljefu su nastala kada su u njega početkom 19. stoljeća pucali Napoleonovi vojnici⁴⁹. U današnju je crkvu ploča uzidana tijekom druge polovine 18. stoljeća, no pitanje je gdje se nalazila prije toga. Stavimo li na stranu mogućnost kako su ju tada donijeli izdaleka, najvjerojatnije je da potječe iz ruševina obližnje crkve. U kraju su tada postojala tri crkvena objekta. Crkva sv. Mihovila je i dandanas dovoljno dobro sačuvana, još je bolje bila u 18. stoljeću, pa nije jasno gdje bi se tada takva ploča nalazila. No iz Gračića potječe ulomak oltarne ograde kojeg je moguće datirati u 8. stoljeće, u vrijeme žrnovskog reljefa. Zato Milošević dozvoljava mogućnost kako su oba kamena iz iste crkve⁵⁰. Tehnički gledano, moguće je da su u 18. stoljeću na Gračiću, prilikom možebitnog prekopavanja po ruševinama kako bi osigurali materijal za novu crkvu, naletjeli na sta-

⁴⁵ A. MILOŠEVIĆ, Slika „božanskog boja“: likovni i ikonografski pogled na konjanički reljef iz Žrnovnice u Dalmaciji, u: *Perunovo koplje*, (ur. A. Pleterski, T. Vinšćak), *Studia mythologica Slavica - Supplementa, Supplementum 4*, Ljubljana, str. 17–72. – A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 11–87.

⁴⁶ A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 63–87, s brojnim primjerima sinkretizma.

⁴⁷ A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 41–63.

⁴⁸ V. BELAJ, Tko je doista prikazan na „Žrnovničkom reljefu“?, *Žrnovnica* 8/12, Žrnovnica, 2012, str. 9–11.

⁴⁹ A. MILOŠEVIĆ, Reljef gromovnika Peruna.

⁵⁰ A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 39–41.

ru reljefnu ploču. No zašto bi hodali tako daleko po materijal kojeg su mogli dobiti i iz zidova stare crkve na žrnovskom Otoku? Očito je već tada bila razrušena crkva sv. Marka (po njemu cijelo brdo nosi ime) u Nuglu na lijevom brijegu Žrnovnice, jer je po predaji služila kao kamenolom za gradnju nove Marijine crkve na Otoku zbog čega neki misle kako je i crkva u Nugli bila Marijina. S predajom se slaže činjenica kako danas nisu vidljive nikakve ruševine nuglanske crkve (zahvalan sam Ivici Loliću i Slavku Popadiću koji su me vodili po napuštenoj Nugli). Zato je i razumljiva pretpostavka kako su reljef prenijeli iz crkve u Nugli⁵¹. Budući da je reljef uzidan u zapadni dio crkve za kojeg nisu koristili kamenje iz Nugle (vidi gore), on ne može potjecati s lijevog brijega Žrnovnice. Tako kao pretpostavljeno izvorno mjesto ovog reljefa ostaje jedino još stara razrušena Marijina crkva na Otoku, koju su tada zamijenili novoizgrađenom. Već je Mihovil Abramić, koji se prvi podrobnije bavio „Jurjevom“ pločom, posredno naveo mogućnost da potječe iz stare Marijine crkve. Naime, upozorio je na (danas izgubljeni) ranosrednjovjekovni kamen s križem koji se u njegovo vrijeme još nalazio na groblju⁵². I to upozorenje govori o postojanju ranosrednjovjekovne crkve na Otoku. Zato je najrazumnije objašnjenje da su iz stare crkve uzeli reljef i uzidali ga u novi objekt te ga tako na simboličan način povezali s tradicijom stare crkve. Takvo tumačenje podupiru i druga opažanja (vidi u nastavku).

3. Prostorni sistem i njegov razvoj

Pojedine se točke promatranog prostora povezuju na različite geometrijske i topografske načine. To je već naslućivao Belaj, te je predložio nekoliko obrednih trokuta s ishodištem na Perunskom⁵³. Mjerenja na zemljovidu su brza i informativna, no nedovoljno precizna. Provjeravanje u sistemu *Google Earth* je pokazalo odstupanje za dva stupnja (kut Gospe od Siti – Sv. Juraj – Zmij kamik iznosi 25,35°, kut Blažena Gospa – Sv. Juraj – Sv. Mihovil iznosi 21,04°), što je previše za pravilan obredni

kut⁵⁴. Unatoč tome, moguće se složiti s njim i ostalima koji u navedenim točkama vide odsjaj mitske priče. Ovdje se može postaviti i pitanje je li u tome prostoru uopće bio uspostavljen prostorni sistem ili je pak taj drukčiji od očekivanog? Kod rješavanja te zagonetke pomogao nam je mještatin Žrnovnice, Slavoljub Popadić, upozorivši na drugu crkvicu sv. Juraja nad Podstranom i njezin ishodišni položaj, na čemu mu se zahvaljujemo. Na nju smo svi premalo obraćali pozornost, možda i zbog sugestivne ideje Ante Škobalja kako je taj drugi Sv. Juraj mlađi od onog prvog na Perunskom i tek posljedica navodnog preseljenja stanovništva Perunove gore⁵⁵. Kada uzmemo u obzir tu drugu crkvicu, odmah primjećujemo sistem.

Početni trokut

Čine ga Sv. Jure nad Podstranom, Zmij kamik i Otok u Žrnovnici (sl. 12). Uzmemo li kao mjernu točku Marijinu crkvu na Otoku, kod crkve kut iznosi 88°, što je jako blizu pravom kutu. No, budući da su vrlo vjerojatno tadašnji mjernici bili precizniji, čini se čak u desetinku stupnja, te uz pretpostavku kako je njihov cilj bio izmjeriti pravi kut, onda je njihova mjerna točka na Otoku bila nekoliko desetaka metara udaljena od današnje crkve. To se slaže s topografskim zapažanjima po kojima se crkva nekoć nalazila nešto dalje od današnje crkve (vidi gore). Udaljenost između Zmij kamika i Sv. Jure iznosi približno 4.293 m, no produžimo li ju u pretpostavljeni sveti kut starog četverokuta (vidi gore), kod ostataka tamošnje gomile pojavi se vjerojatna ciljana udaljenost od 4.318,53 m. Kod te se radi o $4 \times 4 \times 270 (= 27 \times 10 = 3 \times 9 \times 10) \times 3$ Karlovihi stopa. Glavni brojevi su 3 i 4 (zajedno 7). Prema tome, udaljenost sadrži magičnu formulu povratka i preporoda 3×9 te naglašenu simboliku broja 4 koji predstavlja tijek vremena i života, a nosi još i druga značenja. Prihvatimo li stoga zamisao kako se prvobitna mjerna točka nalazi u svetom kutu nad Podstranom i da je crkva sv. Jure od nje nešto udaljena, dobijemo kod nje obredni kut od 23,5°. Usto možemo preciznije odrediti mjernu točku na žrnovskom Otoku, koja se nalazi na sadašnjem groblju, približno 80 m jugozapadno od današnje crkve. Perunsko leži vrlo blizu središta trokuta koji mu predstavlja

⁵¹ Usp. A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 37, bilj. 37.

⁵² M. ABRAMIĆ, *Bareljef Sv. Jurja (?) u Žrnovnici, Starohrvatska prosvjeta*, n. s., sv. I/1–2, Zagreb, 1927, str. 83.

⁵³ V. BELAJ, *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. Zagreb, 2007, str. 441–443.

⁵⁴ Otklon je u posljednje vrijeme ustanovio i dvojac Belaj, usp. V. BELAJ - J. BELAJ, *Sveti trokuti*, str. 188.

⁵⁵ A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, str. 508.

sl. 12. Brdo Perun – Mošnica istočno od Splita, Hrvatska. Obredni trokut i mitske točke. Udaljenost između *Zmij kamika* i četverokuta kod Sv. Jure nad Podstranom je izražena u Karlovim stopama.

simboličan procesijski prostor. Sva tri kuta možemo promatrati kao pozornicu za dramske događaje koji su krojili promjene u prirodi tijekom godine (vidi u nastavku), kao magični ideogram koji je jamčio godišnje obnavljanje i kozmički ciklus. Budući da su dva od tri kuta trokuta prirodna, ponešto je slobodnije postavljena mjerna točka kod Sv. Jure. Zato nije bilo moguće usmjeriti trokut tako da barem jedna njegova stranica dobije još i važan simboličan datumski smjer. No to ne znači kako npr. u svetom prostoru četverokuta nad Podstranom nije stajao stup, gnomon kojim su se mogli određivati datumi. Materijalnog dokaza za njegovo postojanje u ovom trenutku, naravno, nemamo.

Pokrštavanje

Ako je žrnovski reljef materijalni ostatak početka pokrštavanja, ono se dogodilo već u drugoj polovini 8. stoljeća zbog čega početni trokut može biti još stariji. Stariji je uostalom i slavenski toponim Perun. Time se otvara još jedan novi pogled na dolazak Slavena u Dalmaciju, njegove interpretacijske

mogućnosti, što prepuštam onima koji sudjeluju u vječnoj raspravi o ovoj temi. Logično je da je pokrštavanje započelo na najpristupačnijem mjestu – u dolini. Možda su među prvima sagradili *Marijinu crkvu na Otoku* i *crkvu sv. Mihovila na Gračiću*. Ne znamo kako je bila orijentirana prva Marijina crkva, dok je fasada današnje crkve usmjerena prema Perunskom, ponešto sjeverozapadnije od Sv. Jure. To bi značilo kako je današnja crkva orijentirana kao i ona stara ili da se još u 18. stoljeću razumijevao značaj sv. Jure. Posljednje je malo vjerojatno, jer bi orijentacija tekla ravno prema crkvi na Perunskom. Vjerojatnije je stoga da je to orijentacija prve crkve na Otoku koja se sagrađena kada se na Perunskom još nije ni nalazila crkva, već samo srazmjerno veliki kulni prostor (vidi gore) na njegovom vrhu. Slično vrijedi za *crkvu sv. Mihovila na Gračiću*. Kolika je starost njegovog položaja i tlorisa, ne znamo (vidi gore). Os njene fasade je usmjerena prema Perunskom i teče nekoliko metara jugoistočno od Sv. Jure te, dakako, preko prostora iza nasipa. To bi značilo kako i ta orijentacija potječe iz

sl. 13. Brdo Perun – Mošnica istočno od Splita, Hrvatska. Usmjerenost crkava: 1. crkva; 2. veći Mjesečev ekstrem na istočnom obzoru.

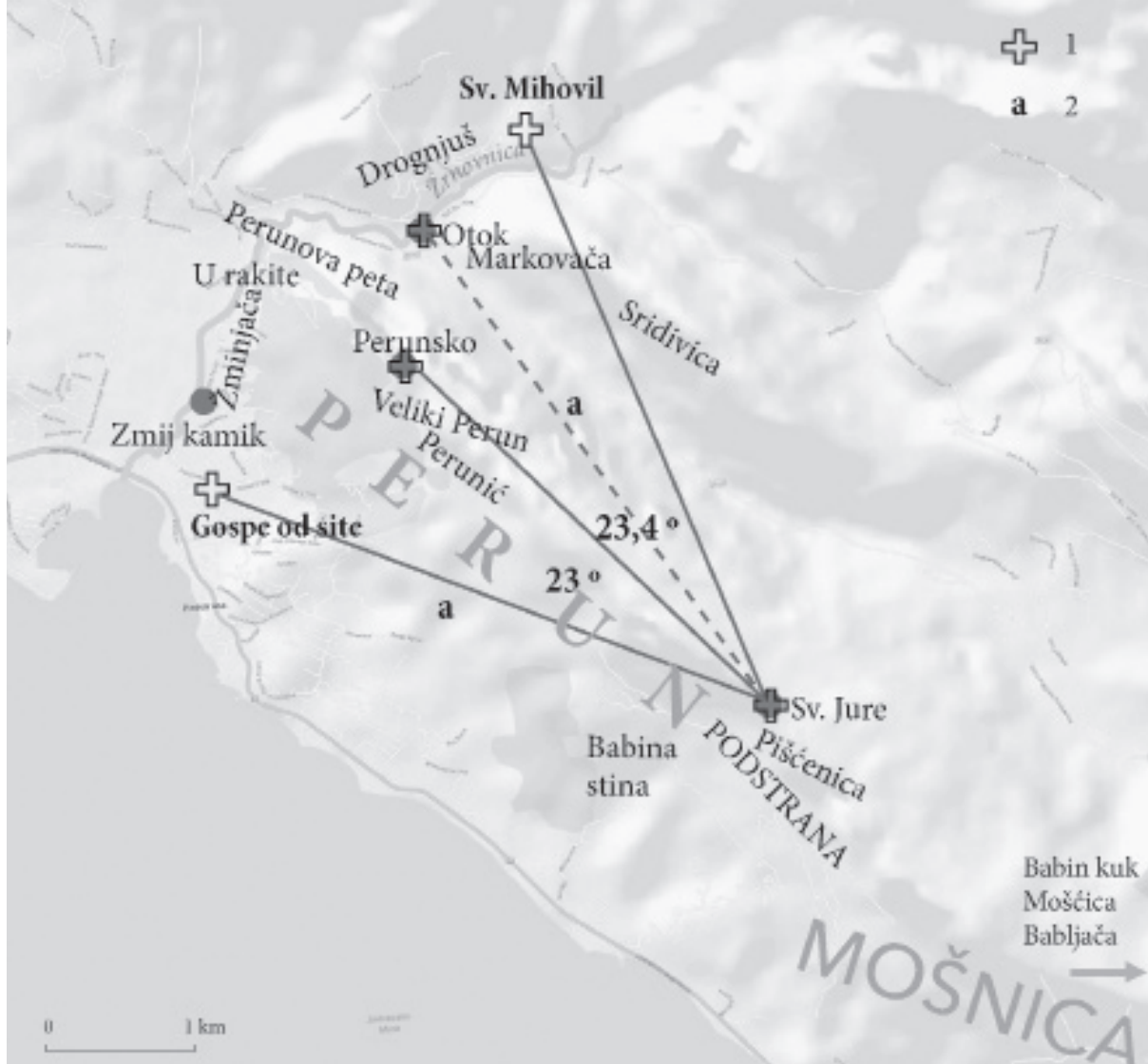
vremena kada na Perunskom još nije bilo crkvice. Inače, Sv. Mihovil ima nepravilan četverokutni tloris. Uzdužna os lađe nije pravokutna u odnosu na os fasade. To je vjerojatno posljedica dviju orijentacija koje su graditelji uzeli u obzir. Orijentaciju fasade smo već objasnili, a orijentacija lađe je vjerojatno astronomski uvjetovana. Prema kabinetskom izračunu slaže se s točkom izlaska sunca 10. – 11. studenog i 31. siječnja – 1. veljače. Orijentaciju još nismo bili u mogućnosti provjeriti u prirodi. Radi se, dakako, o datumima po gregorijanskom kalendaru, odnosno istinskom solarnom kalendaru, a ne po starom „kabinetskom“ julijanskom kalendaru kojeg se graditelji, čini se, nisu držali, iako je tada bio u upotrebi. Ako su izmjere i izračuni ispravni, orijentacija crkve se slaže s dvama važnim datumima. Prvi je Martinje, 11. studenog, a drugi je 1. veljače, početak proljeća po tzv. keltskom kalendaru, nakon kojeg slijedi 2. veljače, kršćanski praznik Svijećnice, odnosno spomen na Marijino pročišćenje četrdeset dana nakon poroda. Ti datumi privlače pozornost na crkvu posvećenu sv. Mihovilu. Ne želimo se upu-

štati u raspravu o datumima sve dok ne bude razjašnjena starost te crkve.

Također se može pretpostaviti da je već u vrijeme dviju prije spomenutih crkava, a, svakako, već u ranom srednjem vijeku, bila postavljena i druga Marijina crkva u Siti. Ona stoji točno južno od Zmij kamika te je os njene fasade usmjerena na Otok s Marijinom crkvom u Žrnovnici. Dakle, sve tri nabrojane crkve su povezane sa starim kulturnim točkama (sl. 13).

Greben Peruna je s crkvama bio pokršten kasnije, do 14. stoljeća (vidi gore). *Sv. Jure na Perunskom* (širina 43,487677°, azimut približno 132,28°, visina istočnog obzora 0,631199°) ima deklinaciju od 28,4° do 29° – za približno 5° odstupa od deklinacije Sunca u trenutku zimskog solsticija, što se podudara s krajnjim južnim izlaskom Mjeseca, tzv. velikim ekstremom⁵⁶. To bi značilo da su na Perunskom promatrali Mjesec (usput rečeno: splitska

⁵⁶ Usp. I. ŠPRAJC, *Arheoastronomija*. Ljubljana, str. 27–28.

sl. 15. Brdo Perun – Mošnica istočno od Splita, Hrvatska. Novi obredni kutovi: 1. crkva; 2. jednaka udaljenost.

sl. 14. Sv. Jure nad Podstranom, Hrvatska. 23. XII. 2013., izlazak Sunca u osi crkve (foto: I. Aljinović).

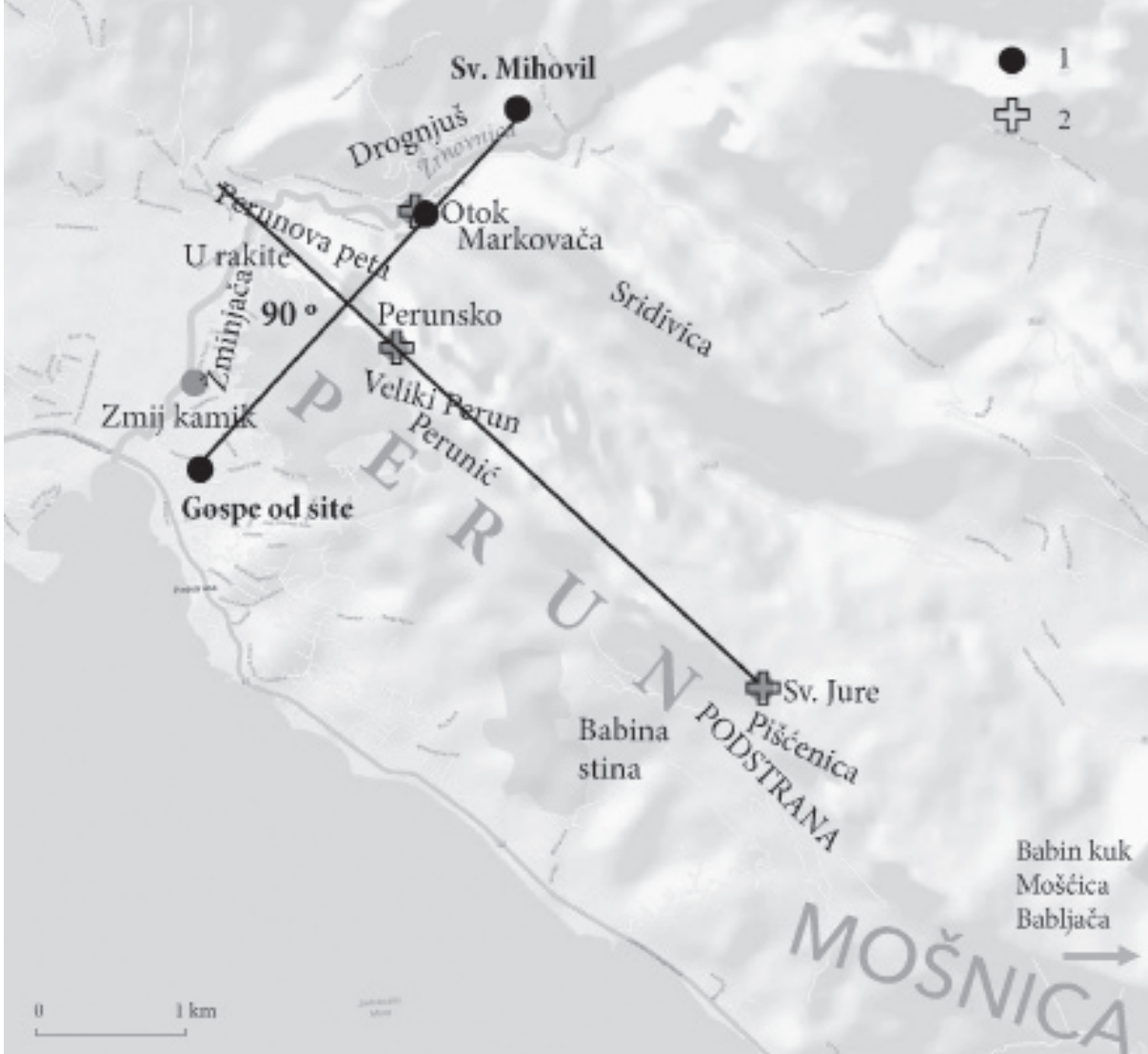
zvjezdarnica se danas nalazi na susjednom brdu Sridivica) koji je tom prostoru dao osnovni pečat.

Rasprava: Nije nevažno da je odsutni (!!!) gospodar nebeskog dvora Mjesec, a njegova žena Sunce⁵⁷. Neosporno je da je 988. godine Perunov kip stajao u Kijevu na brdu. Na temelju toga je Katičić došao do dva zaključka; da je gospodar dvora Pe-

run i da je Perun Mjesec. Usto je primijetio kako je u baltičkoj predaji Perkunas/Perkons izrazito suprotstavljen Mjesecu (razvija ga zbog neodanosti)⁵⁸. Rješenje toj temeljnoj neusklađenosti između baltičke i slavenske predaje, Katičić nije pronašao. Odgovor, međutim, nije zahtjevan kako se to možda čini. Naznačit ću ga navodeći nekoliko osnovnih pitanja. Tko je gospodar dvora tijekom gospodarove odsutnosti? Logičan odgovor je da je to njegova žena, gospodarica, Sunce. Radi se, dakako, o događaju kojeg možemo promatrati u jednom od njegovih ostvarenja (gotovo) svaki dan i svaku noć, kada se na nebu izmjenjuju Sunce i Mjesec. Ako na nebu vladaju sad Sunce, sad Mjesec, tko je onda Perun? Odgovor nudimo u raspravi u nastavku. Na ovom mjestu samo naglašavam kako su ime Perun i obličje božjeg dvora na Perunskom neosporno povezani. To se slaže s poveznicom na koju je upozorio Belaj. Godine 1658. u Oravi, u slovačkim Karpatima, za kršćansku crkvu još uvijek su koristili izraz *Paromova kuća*⁵⁹. Sve to ukazuje da je božja kuća, božji

⁵⁷ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 85-101.

⁵⁸ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 105-106.

sl. 16. Brdo Perun – Mošnica istočno od Splita, Hrvatska. Prostorna raspoređenost u antici:
1. rimskodobno nalazište; 2. crkva.

dvor, Perunov dvor te da je prvi Katičićev zaključak ispravan. Što se tiče drugog zaključka, ponavljam pitanje, tko je Perun?

Nadalje, kao posljednja od prije spomenutih crkava u Žrnovnici i Podstrani navedena je *crkvice sv. Jure nad Podstranom*. Ona je usmjerena prema izlasku Sunca u vrijeme zimskog solsticija (sl. 14; zahvaljujem se Ivanu Aljinoviću za prijateljsku pomoć), što bi značilo da su tamo promatrali Sunce.

Iz razmjestaja navedenih crkava u prostoru mogu se odrediti *novi obredni kutovi* (sl. 15). Crkve Gospe od Siti, sv. Jure nad Podstranom i sv. Jure na Perunskome čine kut od 23° , a crkve sv. Mihovila, sv. Jure nad Podstranom i sv. Jure na Perunskome kut od $23,4^\circ$. To znači da Perunsko stoji na simetrali kuta između Gospe od Siti, Sv. Jure nad Podstranom i Sv. Mihovila. Središnje mjesto Perunskog je time još preciznije određeno, a izgradnjom crkvice ujedno je i pokršteno. Simetrija je vidljiva i u drugim pogledima. Na obje strane simetrale nalaze se dvije Marijine crkve, na Otoku i od Siti, obje su približno

jednako udaljene od Sv. Jure nad Podstranom (20 m, razlika nestaje ako umjesto centroida uzmemo u obzir cjelokupan sveti prostor). Sljedeću simetričnost predstavlja prisutnost Sv. Mihovila (čak i Marije?) na Gračicu i u crkvi Gospe od Siti (vidi gore). Time možemo doseći još jedno opažanje kojim se naslućuje *starije stanje*. Gračić i prostor Gospe od Siti također su i rimskodobna nalazišta (vidi gore). Povežemo li ih linijom (sl. 16), ona teče preko rimskog groblja (prema kazivanju mještana: pojedinačni nalazi grobova, sarkofaga i grobnica) na lijevom brijegu Žrnovnice, nasuprot Otoka. Odmaknemo li ponešto tu liniju od obje crkve i zadržimo se unutar opsega obaju antičkih nalazišta (južni dio Gračica i približno 40 m zapadno od Gospe od Siti, gdje su također potvrđeni ostatci zidova i mozaika⁶⁰), dobijemo točnu okomicu na liniju koja teče preko ulaza na vrh Perunskog i preko istočnog kuta četverokuta u kojem stoji Sv. Jure nad Podstranom. Ako smo odlučni u tome da ne tražimo objašnjenja u slučajnostima, onda prethodno zapažanje znači

⁵⁹ V. BELAJ, *Hod kroz godinu*, str. 76.

⁶⁰ F. OREB, *Rimska vila u Strožancu*, str. 447.

sl. 17. Perun, Hrvatska. Prikaz bradatog muškarca sa šljemom na vrhu brda; ispod je nova crkva Gospe od Siti u Strožancu (foto: A. Milošević).

da je os na kojoj danas stoje obje crkvice sv. Jure na Perunu, postojala već u antici te su je uvažavali prilikom uređivanja svog prostora. No to ne znači da je os uspostavljena tek u antici, moguće je da je još starija. U svakom slučaju, vidljivo je kako su Slaveni prilikom svojeg dolaska preuzeli brojna starija kulturna mjesta i dodali im slavenska imena. Koja su to točno mjesta bila i do koje mjere su ih prilagođavali, mogla bi pokazati buduća arheološka istraživanja. S velikom vjerojatnošću, navedenom starijem stanju pripada i Drognjuš (vidi gore) koji bi se bez određenog kontinuiteta teško sačuvao.

4. Rasprava

Tko je Perun?

Iako u kontekstu slavenske stare vjere nije teško naići na borbu s medvjedom i kopljem, odnosno gromom koji sijeva iz oblaka, te unatoč razumljivim ranosrednjovjekovnim šljemom i kopljem s krilcima, neobjašnjenim je ostalo neobično držanje brkatog i bradatog konjanika na žrnovskom reljefu. Njegove obje noge se nalaze na istoj strani konja! Ranosrednjovjekovni reljefi i ilustracije u knjigama prikazuju konjanike koji sjede na konju opkoračeni, te zbog toga prikazuju samo jednu nogu. To vrijedi kako za predstavljanje običnih ljudi tako i za predstavljanje svetaca. Iznimka su jahači na magarcu, na kojem se jaše postrance (informacija: Ante Milošević, Split). Zato je obrazloženje kako je neobičnim

načinom jahanja klesar želio na prepoznatljiv način prikazati dominantnu figuru i kako se radi o naivnom prikazu, malo vjerojatno⁶¹. Noge konja i medvjeda su vrlo pažljivo prikazane u dva plana, pa je jasno da klesar nikako ne dopušta sumnju što je naprijed, a što iza. Zato u prikazu nogu jahača također ne postoji nikakva naivnost. Nedvojbeno je da žrnovski jahač sjedi na konju na ženski način, na što je već upozorio Milošević⁶². Usto, Milošević opravdano kaže da brdo, ležeći Perun, slični bradatog muškarca (sl. 17) sa šljemom na glavi, kako je to prikazano i na žrnovskom jahaču⁶³, zbog čega su jahač i Perun zaista isti lik. Prihvatimo li da je žrnovski jahač Perun i da jaše na ženski način, moramo, bez obzira koliko to djelovalo čudno, zaključiti kako je Perun ovdje žensko! Taj zaključak pojašnjava mnogo toga. Pojašnjava muško-ženske elemente Peruna koje su redom primjećivali istraživači tog mitskog lika. Važna je Perunova povezanost s munjom i gromom. Bit će potrebno još istražiti u kolikoj je mjeri Perun njihovo utjelovljenje, a u kolikoj je lik koji koristi tu silu. Posljednje se, svakako, slaže s onim događajem u mitskoj priči koja govori o vlašću nad munjom⁶⁴. U jesenskom trenutku raspada ljetnog zajedništva, žena preuzima vlast nad munjom kojom se suprotstavlja mužu, kojemu je presudila treća munja⁶⁵. Na žrnovskom reljefu je prikazano samo jedno koplje, ono treće. To da jahač ima na raspolaganju tri munje, pokazuje izniman prikaz na loncu iz 7. stoljeća iz naselja Wyszogrod u Poljskoj (sl. 18), na kojem jahač u ruci drži treću munju, dok prve dvije padaju u prazno (zahvaljujem se Andrzej W. Moszczinskom koji me je na to upozorio i poslao mi fotografiju).

Tom prikazu možemo sada dodati još jedan. Radi se o znaku urezanom u stalaktitu u obrednoj jami u Trnovskom studencu nad Ilirskom Bistricom, koji je dobro usporediv sa špiljskim svetištem Triglavica između Prelože i Divače⁶⁶. Wyszogrodski crtež tumači kao znak konja s jahačem odnosno

⁶¹ Usp. A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 43.

⁶² A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 24.

⁶³ A. MILOŠEVIĆ, Slika „božanskog boja“, sl. 28, 29, 53, bilj. 99, gdje kaže da se radi o zapažanju Tome Vinščaka.

⁶⁴ A. PLETESKI, *Kulturni genom*, str. 76-85.

⁶⁵ A. PLETESKI, *Kulturni genom*, str. 60, [65].

⁶⁶ K. HROBAT VIRLOGET, Petroglifi iz Jame v blizini Trnovskega studenca nad Ilirsko Bistricu na Snežniški planoti, *Studia mythologica Slavica* 17, Ljubljana, 2014, str. 155-172.

sl. 18. Wyszogrod, Poljska. Jednostavan prikaz jahača koji drži munju. Lonac iz 7. stoljeća (foto: A. W. Moszczyński).

strijelom. Tri prekrížene crte možda predstavljaju tri munje. Faličnost tih munja je u kontekstu oblika stalaktita nedvojbeno (sl. 19).

Žrnovski reljef prikazuje trenutak u kojem strijelu, time i vlast, preuzima ženski mitski lik. Prelazi u fazu koju susrećemo kao vlast Vande u Poljskoj⁶⁷, kao ratobornu Vlastu (povezanost s *vladom* i *vlašću* nije samo homonimska) u Češkoj⁶⁸, kao južnoslavenski lik vatrene Marije, gospodarice munje⁶⁹. To je trenutak rasta ženskog lika. Stoga nije slučajno što se na žrnovskom Otoku nalazi crkva Marijina Uznesenja. Datum 15. kolovoza je blizu 19. kolovoza, kada se završava razdoblje koje uvodi u Jurjevo⁷⁰. Ženskom Perunu odgovara kršćanski prikaz nebeske kraljice Marije. U tom slučaju bismo čak rekli kako je žrnovski reljef moguće razumjeti kao svojevrsni prikaz Marijina Uznesenja, što ovisi o zornom kutu gledanja. Neosporna je pak činjenica kako je slika, takva kakva je, mogla nastati jedino u bliskom, živom dodiru sa starom vjerom mještana – ta morala je prikazivati nešto što bi oni razumjeli. *Perun je Mjesec kada na dvoru vlada Mjesec, Perun je i Sunce, kada na dvoru vlada Sunce. Zato*

⁶⁷ A. PLETERSKI, *Kulturni genom*, str. 175-222.

⁶⁸ Usp. D. TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů (7. - 10. století): Tři studie ke "Starým pověstem českým"*. Praha, 2003, str. 27.

⁶⁹ В. В. ИВАНОВ - В. Н. ТОПОРОВ, *Исследования в области славянских древностей*. Москва, 1974, str. 198-199.

⁷⁰ A. PLETERSKI, *Kulturni genom*, str. 117-127.

sl. 19. Jama kod Trnovskog studenca nad Ilirskom Bistricom, Slovenija. Znak na stalaktitu koji visi okomito. Slika je zbog jasnoće zaokrenuta za 90° (prema: K. Hrobat Virloget, 2014, sl. 1).

Perkunas/Perkons u baltičkoj predaji u jednom, ali ne u bilo kojem (!) trenutku, razbija Mjesec. To je rješenje Katičićeve zagonetke. Sva Katičićeva zapažanja su bila pravilna. Možda je to očito, no ponovno upozoravam na veliku važnost prostorno-vremenskog vidika mitske priče. Bez toga se situacija zakomplicira do iznemoglosti. Prijašnjem objašnjenju odgovaraju dvije crkve sv. Jure na brdu. Sjeverozapadna je povezana s Mjesecom, jugoistočna pak sa Suncem, pod prvom je *perunski* dio brda, pod drugim *bablji* dio (vidi gore). Žrnovski reljef također upozorava na *pitanje dvospolnosti*. To, svakako, zahtijeva posebno razmatranje. Ovdje navodim samo nekoliko hipotetskih početnih misli. Perun je muškarac i onaj tko je Perun „nosi“ muški izgled. Postane li ženski lik Perun, ona dobiva te muške karakteristike. Tom promjenom možemo pojasniti mitski lik žene ratnice, amazonke, u strašilo preobučene More i kršćanski lik nepriznate bradate svetice (sl. 20) koja je odbila udvarača, poznate pod različitim imenima: Kuma, Kumernis, Kummernis, Wilgefortis < *vigo fortis*⁷¹. No, čini se kako je promjena obostrana: kada Mjesec više nije Perun, promijeni spol. Time bi se pojasnilo zašto je Mjesec u slavenskim jezicima i na njemačkom muškog roda,

⁷¹ Također tip bajki ATU 706D: H-J. UTHER, *Handbuch zu den "Kinder- und Hausmärchen" der Brüder Grimm. Entstehung - Wirkung - Interpretation. 2., vollständig überarbeitete Auflage*. Berlin - Boston, 2013, str. 432-433.

sl. 20. Gerlamoos, Austrija. Barokni kip svete Kume (Kümmernis) u crkvi sv. Jurja.

a u latinskom, *luna*, ženskog. To se slaže s bohinjskom predajom po kojoj Mjesec neko vrijeme opći kao muškarac, a poslije, opet neko vrijeme, kao žena (informacija: Joža Čop, Brod u blizini Bohinja), te sa zapisom pohorske predaje (Slovenija) iz sredine 19. stoljeća, po kojoj je Mjesec kod Slove-naca *dvospolac*. *Kada raste (grabi prema gore) je mjesec, kada oduzima (gubi prema dolje) je luna*⁷².

Kultni prostor kod crkve sv. Jure nad Podstranom

Prostorne izmjere (sl. 12) završavaju u istočnom kutu starog četverokuta i ne kod crkvice (vidi gore), što se slaže s činjenicom kako je ova mlađa (vidi gore), a četverokut stariji, starovjerski obredni prostor. O svetosti kuta su napisane monografije⁷³, nji-me je povezano mitsko uređenje kuće, što zahtijeva posebnu obradu. Ovdje samo želim podsjetiti na jedan od slavenskih izraza za svetište, *kõtina*, koji potječe iz praslavenske riječi **kõtь* – kut⁷⁴. Radi se, dakle, o objektu kutnog tlorisa. Dva životopisa (verzija iz samostana Prüfening i druga, autora Herborda) bamberskog biskupa Otona (1102. – 1139.)

opisuju *kõtine* koje su se nalazile u Wolinu i Szczeczinu u Pomeraniji (danas u Poljskoj). Izraz je korišten kao sinonim za latinski *fanum* i *templum* te označava objekte različitih funkcija. U njima su se čuvale svete stvari, dio vojnog plijena, kip boga Triglava i njegov konj⁷⁵. Sve je to u Szczeczinu – uz veličanstvenu slikarsku i kiparsku opremu – karakteristično za ljepše svetište pokraj kojeg su se nalazile još tri skromnije *kõtine*. A njihov opis nam je još važniji.

Tres vero aliae continae minus venerationis habebant minusque ornatae fuerant. Sedilia tantum intus in circuitu extructa erant et mensae, quia ibi conciliabula et conventus suos habere soliti erant. Nam sive potare sive ludere sive seria sua tractare vellent, in easdem aedes certis diebus conveniebant et horis.

*Tri druge kõtine su slabije štovali te su bile i slabije ukrašene. Po cijelom unutarnjem prostoru su uokolo bile postavljene klupe i stolovi jer su imali naviku tamo držati svoje sastanke i okupljanja. Naime, u tim objektima su se okupljali u određene dane i u određene sate, bilo zbog pijenja, iz zabave ili zbog bitnih stvari*⁷⁶.

Dakle, *kõtina* je također sveti prostor okupljanja, savjetovanja i slavljenja. To se događalo na određeni dan i u određeni sat; okupljanje označava godišnju proslavu praznika, što ne bi bilo moguće bez poznavanja kalendara, čak i preciznijeg svakodnevnog mjerenja vremena. Ovo naglašavam iz razloga što neke još uvijek šokira zamisao kako su ljudi već u prošlosti bili sposobni orijentirati se u vremenu, za što su razvili pomagala koja istražuje arheoastronomija. Istina je da su te *kõtine* imale krov (*tecta*) i opisani događaji se zato nisu održavali na otvorenom, no potrebno je ovdje uzeti u obzir kako su Szczeczin i Wolin tada već bila naselja koja su mogla pružiti odgovarajuća stambena rješenja i kod svetih prostora⁷⁷. U agrarnom okruženju potrebno je zamišljati svetišta na otvorenom, koja su se ponegdje u pučkoj kulturi (sl. 21) sačuvala do

⁷² Fr. POHORSKI, Narodne pravljice o mesecu, *Novice gospodarske, obertniške in narodne* XV/23, 21. marca 1857, str. 90

⁷³ Npr. G. RÄNK, Gustav 1949, *Die heilige Hinterecke im Hauskult der Völker Nordosteuropas und Nordasiens*. FF Communications, vol. LVII, no. 137, Helsinki, 1949.

⁷⁴ Usp. L. P. SŁUPECKI, Leszek Paweł 1994, *Slavonic Pagan Sanctuaries*. Warsaw, 1994, str. 12-13. – M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*, 264.

⁷⁵ *Vita auctore Herbordo*, Lib. II. c. 30, 31; *Vita auctore monacho Prießlingensi*, Lib. II. c. 11. Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum XII, Hannoverae, 1856.

⁷⁶ *Vita auctore Herbordo*, Lib. II. c. 31. Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum XII, Hannoverae, 1856.

⁷⁷ Usp. B. STANISŁAWSKI, Budownictwo wczesnośredniowiecznego Wolina - próba reinterpretacji, *Materiały Zachodniopomorskie* 6/7, Szczecin, 2009 - 2010, str. 223-268.

sl. 21. Iliski kladenec, Dejlovce, Makedonija, 1989.
Proslava dana sv. Ilije u svetom hrastovom gaju,
održava se na otvorenom kraj svetog izvora, na
kamenolup, uz kameni stol.

danas⁷⁸. Mislim kako sada neće zvučati nevjerovatno napišem li da je kameni četverokut kod Sv. Jure nad Podstranom, barem u ranom srednjem vijeku, imao funkciju *kotine*. S tim se slaže njegov položaj u mitskom trokutu, njegov oblik, naglašena funkcija njegovog istočnog ugla i dugovječna tradicija proljetne proslave Jurjeva. Tome ću još dodati jednu anegdotu i priznati da sam u izlaganju procesa izgradnje prešutio najnoviju gradnju u južnom dijelu četverokuta (vidljiva je na citiranoj satelitskoj snimci), jer mi je djelovala premoderni i ujedno nevažnom za istraživanje. Ondje je postavljen veliki okrugli betonski stol, a oko njega (*in circuitu!*) stolice od kamena i betona. Dakle, *genius loci* je tamo još uvijek živ, a prepoznamo ga tek kada ograditi dodijelimo status *kotine*. Sve navedeno, svakako, još ne dokazuje kako je podstranska *kotina* nastala tek u ranom srednjem vijeku, no vrlo vjerojatno su ju Slaveni također (?) doživjeli na takav način, ako je već nisu izgradili.

Koplje

U Szczeczinu se među svetim predmetima nalazio i živi konj, u Wolinu su pak u *kotini* čuvali koplje *Julija Cezara*. Štovali su ga zbog njegovih božanskih osobina (*lanceam diviniore esse nature*), kao svoju obranu, štit domovine i znak pobjede (*in*

qua presidium sui, patrię munimentum et insigne victorię esse constabat)⁷⁹. S tog stajališta i koplje žrnovskog konjanika nije samo njegovo oružje, već je samostalna sila koja dolazi iz oblaka. Konjanik samo koristi moć koju nosi koplje. Značaj koplja je klesar naglasio dajući mu ulogu vodeće dijagonale prizora, središta događaja uz koju se nižu svi likovi (sl. 11). *Zato možemo reći da je Perun sâm koplje/grom odnosno ona osoba koja je sposobna u danom trenutku to koplje upotrijebiti. Perun je naprosto funkcija koju ne obavlja samo jedna te ista osoba!*

Prizori mitske drame i njen tijek

U jesen ženski mitski lik preuzima vlast nad munjom, njome pobijedi svog partnera, koji je već pridobio životinjski lik medvjeda, te zauzme božji dvor. To na *Otoku* prikazuju žrnovski reljef i Marijino Uznesenje. Milošević upozorava na važan ikonografski detalj. Koplje se ne zabada medvjedu u tijelo, nego u glavu, što je karakteristično za postupak ubijanja zmije odnosno zmaja⁸⁰. Dakle, nije samo medvjed taj koji je poražen, već je to i zmija (što odgovara istočnoslavenskom zamišljanju zmaja kao zmije s medvjedom glavom⁸¹) koja se sakrije pod kamen – *Zmij kamik* kod Žrnovnice. Tamo čeka svoj preporod (udaljenost između *Zmij kamika* i podstranskog Sv. Jure prikazana s ponavljanjem magične formule 3 x 9) koji nastupa u vrijeme zimskog solsticija (usmjerenost *Sv. Jure nad Podstranom*). U proljeće se ponovno dokopa koplja i zaputi se prema dvoru na vrhu brda. Pobijedi ostarjeli ženski lik koji je u međuvremenu preuzeo lik zmaja (Juraj se bori sa zmajem), preobrazi je u svoju nevjestu i započne plodno doba godine (Jurjevo) kojeg prožive u zajedničkom domu (*Perunsko*) sve dok njihovo zajedništvo u jesen ponovno ne propadne.

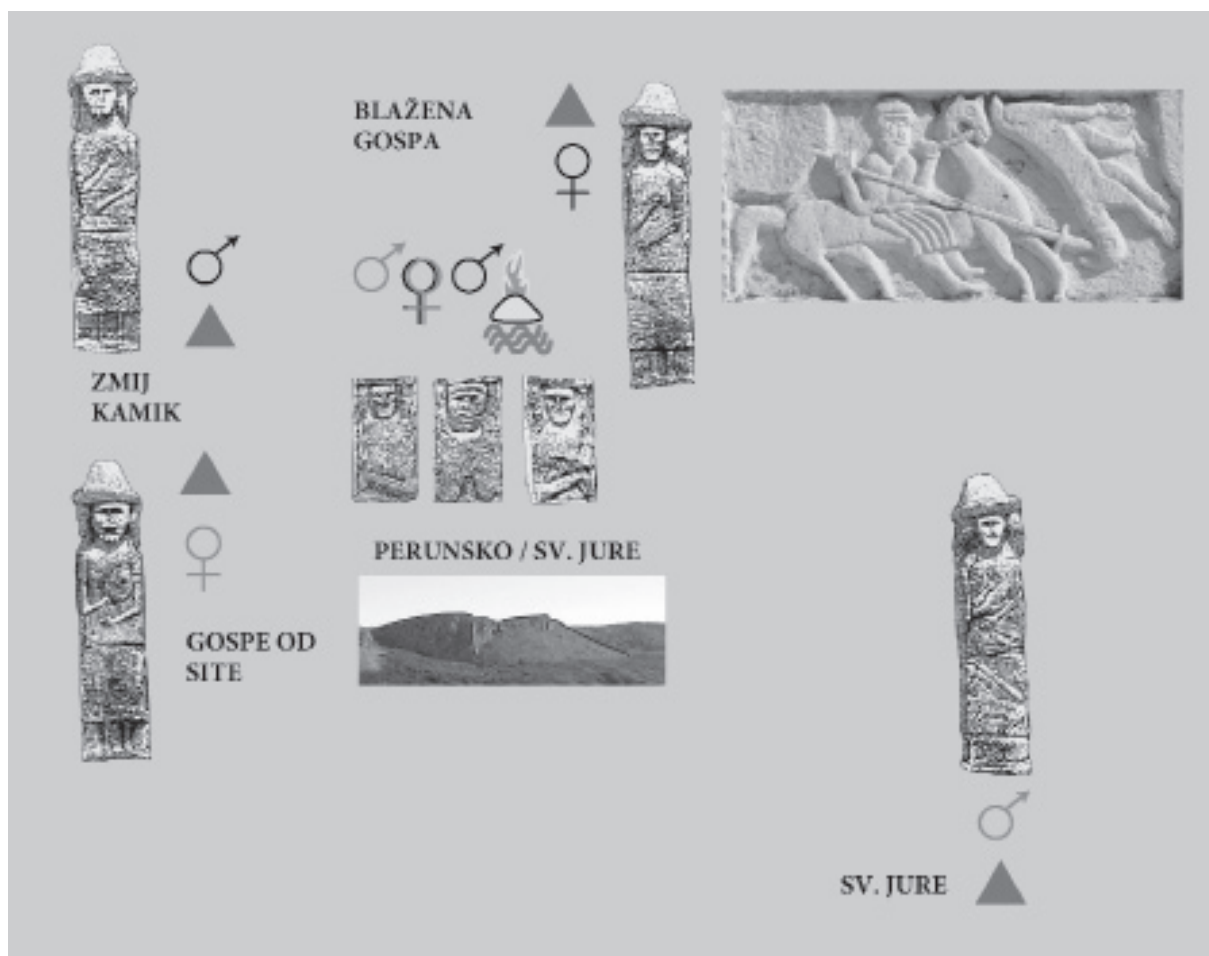
S obzirom na strukturu Zbručkog idola, točke mitske četvorke su (sl. 22): na Otoku (Blažena Gospa) u Žrnovnici s reljefom pobjedonosne ratnice, druga Marijina crkva Gospe od Siti, *Zmij kamik* pobijeđenog lika i Sv. Jure nad Podstranom kao prostor proljetnog pobjednika. Kao zajednički prostor trojnih sila života i nadzora nad tri svijeta, nastupa *Perunsko* sa svojom pojavom trojnog božjeg dvo-

⁷⁸ Npr. H. ЧАУСИДИС, *Митските слики на јужните Словени*. Скопје, 1994, str. 426-445.

⁷⁹ *Vita auctore monacho Prießlingensi*, Lib. II. c. 6. Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum XII, Hannoverae, 1856.

⁸⁰ A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja*, str. 50-51.

⁸¹ R. KATIČIĆ, *Božanski boj*, str. 141.

sl. 22. Mitski krajolik Peruna kod Splita, Hrvatska. Prostorni ideogram strukture stare vjere i raspoređenost likova Zbručkog idola uz domaći lik.

ra. Ne smije nas iznenaditi što je mitski trojac sada vrh brda. To se slaže s mišljenjem kako se radi o trojcu Triglava, prisutnog u sva tri svijeta: donjem, srednjem i gornjem. Ime Perunsko potvrđuje da je Perun dio Triglava i da upravo Perun nadzire gor-

nji svijet. Crkva sv. Mihovila u Žrnovnici pripada starijem, predslavenskom i mlađem, kršćanskom mitskom krajoliku.

Prijevod: Marija Kefelja

Andrej PLETERSKI

Who is Perun?

When people the findings about the functioning of the universe verbalized in a narrative, occurred mythical story. It's material aspect is a mythical landscape. This is that form of the cultural landscape that people created in accordance with their mythical conceptions, or at least in this way understand it that with its help they could master the forces of nature.

The mythical story explains the mechanism of renewal and describes the cyclical changes of the nature. In the version that was known by ancient Slavs, act male and female character, who are in the summer half of the year united in constant intercourse, which gives life energy and fertility to everything. In autumn comes to the collapse of their union, the male character grows old and loses his sexual power, the female figure, consequently, cripples him (castrates, takes his weapon), swallows him, closes him in its cavity. With acquired weapon the infertile female character rules during winter. The man is apparently dead (he is sleeping) and renounces that in the spring he can rejuvenated leave the women's cavity, beats elderly woman, forces her into sex and consequently, returns her the youth and fertility.

At a level of a single object, the mythical story is materialised in the shape of the early medieval idol of Zbruč in Ukraine. It shows a spatial arrangement of three realms of the universe, control mechanisms of these realms, a sequence of natural and life changes according to the mythical story. The humans inhabit Middle-earth, and their task is to ensure the operation of a rotating system, which connects the triple forces of the underworld by four of two doubles in the celestial world. Thus, they are establishing the flow of life energy.

The article deals with the mythical landscape of mountain Perun, which lies along the sea southeast of Split (Croatia). The toponym Perun helps in finding the answer to the question of who is Perun. In this landscape has its scenes also the mythical story, described above. These scenes can be arranged as follows.

In the autumn female mythical figure takes control over lightning, with it overcomes her partner, who has already got the animal form of a bear, and she takes position in the court of gods. This on *Otok* (Žrnovnica) shows a relief stone-plate as well as the church dedication of the Assumption. Spear/lightning on the relief does not pierce the bear's body, but it's head, what is the manner how to kill a snake. The loser is therefore not only a bear, but it is also a snake (which is consistent with Eastern Slavic idea that a snake with a bear's head is a dragon). The serpent/dragon hides under a rock *Zmij kamik* at the river Žrnovnica. There, waiting for his rejuvenation (corroborated by the distance between *Zmij kamik* and *Sv. Jure nad Podstrano* church, made by repeating the magic formula of regeneration 3 x 9), which begins during the solar winter solstice (the orientation of the church *Sv. Jure nad Podstrano*). In spring, the male character again usurps the spear and goes to the court on the top of the mountain. He beats elderly female character, who, meanwhile, is changed into a dragon (Jure/George fights a dragon). He changes it into the bride and begins a fruitful period of the year (23. IV., day of St. George), when they live united in the common home (*Perunsko*, top of the mountain Perun), until their relationship in the autumn falls apart again.

Related to the structure of the Zbruč idol, the places of the mythical Quartet are (Figure 22): *Otok* (church Blažena Gospa / Blessed lady) in Žrnovnica with the relief of the victorious warrior, another St. Mary's church *Gospe od site* as the site of the fertile women, *Zmij kamik* is the place of the defeated male character and *Sv. Jure nad Podstrano* church is the place of the spring winner. As a common place of triple forces of life and control over the three worlds is reflected in the triple divine court of *Perunsko*). It should not surprise us that the mythical trinity is this time at the top of the mountain. This is consistent with the idea that there is a trinity of Triglav, existing in all the three worlds, the lower, the middle and the upper.

Changing of armed persons shows that Perun is a spear/lightning itself, or the person, who is capable to use the spear at any given time. Perun is simply a function that is not performed by only one and the same mythical person!

Translated:
Andrej Platerski